

Wie een wetenschappelijke *workshop* organiseert moet altijd maar afwachten of er voldoende onderzoekers zijn die op dat moment interessante resultaten kunnen presenteren die aansluiten bij het onderwerp. Deze bundel geeft een inkijs in het brede palet van onderzoek in opdracht, maar is te fragmentarisch en waaiert te veel uit naar andere onderwerpen. Het valt te vrezen dat de historische kanttekeningen daarom niet tot een genuanceerdere discussie over onderzoek in opdracht zullen leiden. De redacteurs lijken dat zelf ook beseft te hebben, want als laatste hoofdstuk van de bundel, is een nawoord van Ton van Helvoort over de flexibiliteit van het begrip *basic research* opgenomen. Daarmee wordt wel een contrapunt gezet bij te gemakkelijke conclusies dat onderzoek in opdracht de fundamenteën van de universiteit zou aantasten, maar het biedt weinig aan de lezer die de bundel pakt uit interesse voor de ontwikkeling van universitair opdrachtonderzoek

B.J.R. van der Meulen
Universiteit Twente

Danielle van den Heuvel, *'Bij wijtlandigheid van haar man'. Echtgenotes van voc-zeelieden, aangemonsterd voor de kamer Enkhuizen (1700-1750)* (Amsterdam: Aksant, 2005) 116 p. ISBN 9052601569

Wie na het voc-jaar 2002 nog met een studie over diezelfde voc aankomt, moet van goeden huize zijn om iets nieuws toe te voegen. Historica Danielle van den Heuvel slaagt daar wonderwel in. Zij deed onderzoek naar echtgenotes van voc-zeelieden in de eerste helft van de achttiende eeuw. Dat is een nieuw onderwerp. Sterker nog, tot voor kort ging men er van uit dat de meeste opvarenden niet gehuwd waren – dat er dus geen voc-echtgenotes bestonden. De lonen waren zo laag, dat deze armoedzaaiers nooit vrouw en kinderen zouden hebben kunnen onderhouden. Dat beeld is de laatste jaren langzaam bijgesteld, dankzij egodocumenten en enkele casestudies. Er waren wel degelijk gehuwde voc-opvarenden, zeker in de periode dat vooral mannen van Nederlandse bodem aangesteld werden. Toen steeds meer (jonge) buitenlandse arbeidskrachten geronseld werden, nam het aantal gehuwden af. Dat neemt niet weg dat er altijd wel vrouwen – en ook kinderen – op de kade achterbleven als een schip uitvoer. Hoe verging het hen in de daaropvolgende jaren? Dat is de belangrijkste vraag van deze studie, met nadruk op het financiële aspect daarvan.

De keuze voor Enkhuizen was geen toevallige. In deze redelijk kleine stad kon het gewenste overzicht bewaard worden en waren voldoende scheepssoldijboeken voorhanden, met daarin alle gegevens over de verdiensten en de schulden van opvarenden bij elkaar. Tot die schulden kon een zogenaamde maandbrief horen, een ondertekend formulier waarmee een achterblijver eenmaal per jaar een bedrag bij het voc-kantoor kon ophalen. Dat betrof maximaal drie maanden gage en was in het geval van weinig verdienende matrozen dus geen vetpot. Toch was het een manier waarop mannen hun achterblijvende vrouw (en kinderen) van enige inkomsten konden voorzien. Het resterende loon ontvingen zij immers pas na afloop van hun vaak jarenlange diensttijd, als zij deze al overleefden; de sterftcijfers waren schrikbarend hoog. Een andere mogelijkheid was het uitgeven van een transportbrief. Een dergelijk document gaf eenmalig recht op een flink deel van de verdiende gage. Zowel de houder van de brief als de uitkerende voc liep risico met deze vorm van uitbetaling. Daarom kon de houder van

een transportbrief pas na geruime tijd een beroep doen op het geld. Vooral bij lagere inkomens wachtte de achterblijfster dat moment niet af. Als men al een transportbrief bezat, dan werd deze regelmatig beleend of verkocht.

Van den Heuvel maakte tweemaal een steekproef uit de Enkhuizense gegevens. Een eerste kwantitatieve steekproef betrof van ieder jaar één schip, dus 51 scheepsreizen in totaal. De tweede kwalitatieve steekproef omvatte de gegevens uit ieder vijfde scheepssoldijboek, wat neerkwam op informatie uit 26 verschillende boeken. Dat laatste leverde een database op met gegevens van 478 achterblijvende voc-vrouwen. Het is hierdoor mogelijk een redelijk goed beeld te schetsen van hun positie. Kijkend naar de maandbrieven, bleek dat slechts 2,5 procent van deze vrouwen hun gezin een jaar lang zou kunnen onderhouden van drie maanden loon van de man. Het beeld van de arme matroos blijft daarmee overeind. Daar staat tegenover dat bijna zeventig procent van de echtgenotes zelfredzaam was. Zij deden – zover bekend – geen beroep op de armenzorg. Zij moeten dus andere inkomsten hebben gehad. De overlevering wil dat de meeste vrouwen rond de haven werkten, in de prostitutie of als zielverkoopster. Harde cijfers daarover ontbreken echter. Of de vrouwen zich ook – of juist – met ‘gewone’ werkzaamheden hebben beziggehouden, blijft eveneens ongewis. Spullen verkopen, naaien, spinnen, schoonmaken en verstelwerk verrichten zorgden waarschijnlijk voor de nodige inkomsten – evenals de werkzaamheden van eventuele kinderen. Er is te weinig bekend over dit deel van de stedelijke economie van het achttiende-eeuws Enkhuizen, om dat te kunnen concretiseren.

voc-vrouwen hadden één bijzonder voordeel: zij konden als handelingsbekwaam aangemerkt worden. Een getrouwde vrouw stond in principe onder verantwoordelijkheid van haar man. Was deze man al jarenlang op zee, dan kon zijn vrouw verzoeken als ‘onbestorven weduwe’ bestempeld te worden. Dat deed zij bijvoorbeeld om een huis te kunnen verkopen of om een erfenis in ontvangst te nemen. De autoriteiten en de voc probeerden op deze wijze het leven van de achterblijvende vrouwen enigszins te vergemakkelijken. Lukte het desondanks niet om rond te komen, dan was er altijd nog de bedeling. Ook daar konden vrouwen van voc-gangers op een relatief coulante houding rekenen. Het leven van voc-echtgenotes was dan wel zwaar, er werd op enigerlei wijze wel een vangnet voor hen gespannen.

Na nog een hoofdstuk over de sociale gevolgen van een langdurig afwezige zee-man, completeert een aantal lijsten en overzichten het boekwerkje. In relatief kort bestek is er dan heel wat informatie over de achterblijvers gepasseerd. Dat de auteur na afloop toch met vragen blijft zitten, heeft niets met haar inzet te maken. Zij betreurt het dat ze weinig kan zeggen over de werkzaamheden en diensten van de vrouwen, een probleem waar meer historici tegen aanlopen. Het is dan ook goed om te weten dat Danielle van den Heuvel niet alleen voor deze studie de J.R. Bruijnprijs won, maar ook onlangs promoveerde op handeldrijvende vrouwen in de Noordelijke Nederlanden (Danielle van den Heuvel, *Women & entrepreneurship. Female traders in the Northern Netherlands, c. 1580-1815* (Amsterdam 2007)). Zo worden er weer wat puzzelstukken aangedragen om de vroegmoderne samenleving in al haar facetten beter te kunnen doorgronden.

Ingrid van der Vlis
Historisch Onderzoeksbureau Tijdelijk